

УДК 005.584.1:005.85:330.322

Тетяна Басюк

Tetyana Basyuk

МОНІТОРИНГОВА СИСТЕМА ЯК ІНСТРУМЕНТ КОНТРОЛЮ ЗА ІНВЕСТИЦІЙНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

MONITORING SYSTEM AS AN INSTRUMENT OF CONTROL AFTER INVESTMENT ACTIVITY OF FOOD INDUSTRY ENTERPRISES

У статті обґрунтовано необхідність упровадження моніторингової системи; розглянуто особливості моніторингу інвестиційних рішень, пов'язаних зі здійсненням комплексних інвестицій; описано поетапний процес створення моніторингової системи як складового елемента інвестиційного контролінгу на підприємстві.

Ключові слова: моніторинг, інвестиційний контролінг, комплексні інвестиції.

In the article the need for monitoring system introduction is substantiated, the features of monitoring of investment decisions connected with the implementation of complex investments are considered, step-by-step process of creating a monitoring system as an integral part of investment controlling at an enterprise is described.

Keywords: monitoring, controlling, investment, integrated investment.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Активізація інвестиційних процесів в Україні, що пов'язана із розвитком підприємницького середовища, вимагає створення сучасних та ефективних систем управління інвестиційною діяльністю на окремих підприємствах. Сучасні підходи до формування таких систем, охарактеризовані у колективній роботі А. М. Кармінського, С. Г. Фалько, А. А. Жеваго, Н. Ю. Іванової [4], виділяють інвестиційний контролінг як невід'ємну складову загальної структури управління підприємством, яка спрямована на забезпечення зростання його ринкової вартості у стратегічній перспективі. Як зазначає у своїй статті Н. Данілочкіна [3], основною складовою сукупності дій, пов'язаних із запровадженням інвестиційного контролінгу на підприємстві, є побудова чітко діючої моніторингової системи. Моніторингова система може стосуватись окремо взятого проекту, інвестиційної програми, інвестиційної діяльності підприємства в цілому. Особлива необхідність запровадження інвестиційного моніторингу виникає у випадку розробки і прийняття рішення щодо великомасштабного і довготривалого інвестиційного проекту, наприклад, придбання підприємства як цілісного майнового комплексу (ЦМК) або діючого бізнесу. Інвестування у бізнес характеризується своєю комплексністю. Тобто поряд з реальними інвестиціями одночасно здійснюються вкладення капіталу у фінансові, нематеріальні активи та людський капітал. Комплексність перелічених чинників в одному об'єкті інвестування підвищує ефективність інвестування в діючий бізнес порівняно з іншими об'єктами інвестиційної діяльності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У наукових дослідженнях вітчизняних і зарубіжних науковців, таких як І. О. Бланк, А. Б. Гончаров, А. А. Колосов, Н. Данілочкіна, проблема інвестиційного контролінгу та моніторингу розглядається без ототожнення із специфікою об'єкта інвестування. З огляду на це є доцільним зазначити особливості моніторингової системи комплексних інвестицій, до яких віднесено вкладання у функціонуючий бізнес як ЦМК.

Викладення основного матеріалу. Прийняття обґрунтованого та ефективного інвестиційного рішення щодо придбання підприємства як діючого бізнесу не забезпечує інвестору стовідсоткову гарантію стосовно того, що поставлена мета буде досягнута в повному обсязі і за розрахований період. Це пояснюється, в першу чергу, можливими змінами у внутрішньому та зовнішньому середовищі як самого інвестора, так і об'єкта купівлі в період реалізації інвестиційного рішення. Щоб вчасно реагувати на позитивний, а особливо на негативний вплив цих та інших факторів на процес реалізації інвестиційного рішення, виникає закономірна потреба в постійному спостереженні за ходом його реалізації. Тобто інвестору необхідно організувати та налагодити постійний моніторинг реалізації його управлінського рішення щодо придбання обраного об'єкта.

Спираючись на виділені А. А. Колосовим характеристики моніторингу реалізації інвестиційних рішень [5], можна сформулювати особливості моніторингової системи, що буде стосуватися комплексних інвестицій, до яких відносять придбання діючого бізнесу:

- моніторинг реалізації інвестиційних рішень щодо здійснення комплексних інвестицій орієнтовано на досягнення не оперативних, а стратегічних цілей інвестора, тобто по своїй суті він більшою мірою є стратегічним моніторингом;

- моніторинг реалізації інвестиційних рішень щодо комплексних інвестицій здійснюється по окремо взятому проекту;

- моніторинг реалізації інвестиційних рішень по комплексних інвестиціях пов'язаний з матричною організаційною структурою: в комплексному проекті зазвичай задіяна велика кількість центрів відповідальності і моніторинг забезпечує їх взаємодію в процесі досягнення мети, що поставлена;

- орієнтація на довгострокову перспективу потребує від системи моніторингу комплексних інвестицій певної гнучкості і адаптованості до змін внутрішнього і зовнішнього середовища підприємства-інвестора;

- зазначений вид моніторингу включає обов'язкове відстеження впливу реалізації комплексного інвестиційного проекту на основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства-інвестора і безпосередньо на його ринкову вартість.

Таким чином, система моніторингу реалізації інвестиційних рішень, які пов'язані з купівлею підприємств як ЦМК, являє собою налагоджений гнучкий механізм здійснення постійного спостереження за найважливішими поточними результатами реалізації цього інвестиційного проекту в умовах зміни зовнішнього та внутрішнього середовища, а також його впливу на ринкову вартість підприємства-інвестора.

Метою розробки системи моніторингу реалізації інвестиційного проекту є своєчасне встановлення відхилень від встановлених по даному проекту нормативів та обмежень, які призводять до зниження його ефективності та ефективності діяльності підприємства-інвестора в цілому; виявлення і аналіз причин, що спричиняють ці відхилення, а також розробка пропозицій щодо відповідного корегування окремих напрямів інвестиційної діяльності з метою нормалізації та підвищення ефективності.

Побудова системи моніторингу реалізації інвестиційних рішень щодо придбання діючого бізнесу може охоплювати етапи, які виділяє у своїй монографії І. О. Бланк [1], але поряд з цим мати свої відмінності у їх змістовому наповненні:

1. Побудова системи інформаційних показників по інвестиційному проекту з урахуванням кінцевої мети реалізації інвестиційного рішення щодо придбання підприємства як ЦМК.

Така система показників повинна, в першу чергу, ґрунтуватися на даних оперативного бухгалтерського обліку і статистичної звітності. Якщо необхідне включення окремих додаткових показників, будуватиметься система управлінського обліку, яка доповнює оперативний облік і підпорядкована потребам ефективного управління. Систему інформативних показників доцільно розробляти окремо для підприємства-інвестора і для придбаного підприємства. Така необхідність полягає в тому, щоб розділяти їх результати діяльності з метою подальшого визначення і порівняння фактичної ефективності інвестиційного проекту і планової, а також встановлення ймовірності досягнення підприємством-інвестором кінцевої мети.

Основними джерелами отримання інформації по придбаному об'єкту є бізнес-план цього інвестиційного проекту, зокрема такі його складові, як: «Фінансовий план», розділ «Стратегія фінансування інвестиційного проекту»; дані управлінського обліку; поточна фінансова звітність (Ф1 «Баланс», Ф2 «Звіт про фінансові результати»).

2. Розробка системи узагальнюючих (аналітичних) показників.

Система узагальнюючих показників будуватиметься окремо по підприємству-інвестору та інвестиційному проекту, виходячи з цілей моніторингу реалізації інвестиційних рішень, і ґрунтується на інформативних показниках, що для цього залучаються.

Аналітичні показники можна розділити за такими групами:

- 1) формування фінансових ресурсів для реалізації інвестиційного проекту.

Ця група показників дає можливість аналізувати структуру інвестиційних витрат за джерелами їх утворення, а також оцінити вартість ресурсів, що застосовуються для придбання функціонуючого бізнесу, яка в подальшому може бути використана як ставка дисконтування;

- 2) освоєння фінансових коштів, що спрямовуються на реалізацію інвестиційного проекту.

Експлуатаційні витрати, що несе підприємство-інвестор і які необхідні для реалізації інвестиційного проекту, можуть бути здійснені як у вигляді одноразових, так і поточних та постійних внесень. У будь-якому випадку вони можуть бути освоєні одночасно або поступово. Тоді виникає потре-

ба у визначенні ступеня освоєння фінансових коштів, який необхідний для реальної оцінки результатів проекту і встановлення причин у разі негативної тенденції;

3) виконання плану реалізації продукції або послуг.

Ця група показників є пріоритетною у разі, коли метою придбання підприємства як ЦМК було збільшення обсягів діяльності завдяки галузевій, товарній або регіональній диверсифікації. Ступінь виконання плану або нормативу по сукупному обсягу реалізації дозволяє оцінити можливість досягнення поставлених цілей. Визначення ступеня виконання плану обсягу реалізації окремо по інвестиційному проекту і підприємству-інвестору допомагає встановити причини можливого відхилення загального обсягу реалізації;

4) виконання плану поточних витрат.

У складі показників цього розділу теж доцільно розглядати окремо показники по інвестиційному проекту і по підприємству-інвестору з подальшим визначенням загальної суми витрат. За рівнем загальної суми витрат інвестор може робити висновки про ступінь досягнення мети – зниження витратомісткості продукції або діяльності в цілому;

5) виконання плану прибутку.

Показники, що відносяться до цього розділу є найбільш пріоритетними незалежно від цілей, що має на меті інвестор. Вони наочно показують ступінь досягнення підприємством-інвестором своєї найголовнішої мети – підвищення добробуту його власників, що конкретизується у зростанні ринкової вартості підприємства-інвестора. Таким чином, якщо придбання ЦМК приносить прибуток у запланованому розмірі та забезпечує відповідну прибутковість власного капіталу інвестора, то це дає можливість говорити про ефективність реалізації інвестиційного рішення;

6) формування активів.

Придбання підприємства як ЦМК обов'язково збільшує актив підприємства-інвестора. Позитивне збільшення цілком залежить від прийняття та реалізації ефективного інвестиційного рішення. Так, наприклад, придбання підприємства, яке володіє гудвілом, не тільки збільшує балансову вартість нематеріальних активів підприємства-інвестора, яке заплатило за нього, але й приносить йому додаткові прибутки і збільшує його ринкову вартість в цілому. У той же час придбання у складі ЦМК підприємства незавершених капітальних вкладень, невстановленого обладнання, застарілих основних фондів, простроченої дебіторської заборгованості збільшує активи підприємства-інвестора, але не приносить жодних прибутків, а лише додаткові витрати. Тому є дуже важливим аналіз не тільки показників приросту активів у цілому та їх структурних елементів, а й прибутковості додаткових активів;

7) поточна ефективність реалізації інвестиційного проекту, яка може бути визначена за системою показників, зазначених у навчальному посібнику А. Б. Гончарова [2, с. 186].

Ця група показників є особливо важливою завдяки тому, що вони розглядаються як критеріальні (критерій результативності) під час прийняття інвестиційного рішення щодо придбання підприємства як ЦМК. За їх плановими або нормативними значеннями встановлені ті, що були розраховані по прийнятому як найбільш ефективному проекту. Враховуючи ці стандарти і фактичні значення по критеріальних показниках в ході моніторингу досліджуються відхилення (різниця між фактом і нормативом), їх розмір, причини виникнення.

3. Розробка форми звітності відповідальних осіб за реалізацію інвестиційного проекту.

Форма звітності розробляється, виходячи з того, яка інформаційна база необхідна для здійснення моніторингу реалізації інвестиційних рішень та яку дійсно можливо залучити. Також враховується склад аналітичних показників, що є підконтрольними і по яких встановлені кількісні стандарти.

Таким чином, на нашу думку, звітність по здійсненню моніторингу інвестиційних рішень повинна включати такі складові елементи: показники, які підлягають моніторингу; нормативне значення цих показників; фактичне значення показників; відхилення фактичного значення підконтрольного показника від нормативного; діагностика ступеня відхилень; основні причини негативного відхилення та відповідальна особа за його усунення.

Окремо може розроблятися форма звітності, яка відображає вплив реалізації окремих інвестиційних проектів на основні показники фінансово-господарської діяльності підприємства-інвестора: ринкова вартість активів підприємства-інвестора, обсяг його чистого прибутку і чистого грошового потоку, обсяг реалізації продукції, обсяг поточних витрат тощо.

4. Встановлення періодичності формування звітної бази даних.

Визначення контрольного періоду по кожному розділу показників ґрунтується на їх пріоритетності в процесі реалізації інвестиційного проекту. Пріоритетність, у свою чергу, залежить від етапу

реалізації інвестиційного проекту. На початковому етапі (перший рік) найбільша увага приділяється показникам формування фінансових ресурсів для реалізації проекту. Передбачається, що вся сума ресурсів повинна бути сформована в перший рік після придбання підприємства як ЦМК. В подальшому потреба у фінансових ресурсах якщо буде виникати, то в незначному розмірі. Тому протягом цього періоду періодичність спостереження цих показників повинна бути високою (раз на декаду).

Наступними за значимістю на початковому етапі є показники, що відображають освоєння фінансових коштів, які спрямовувалися на реалізацію комплексного інвестиційного проекту. Звітність за цими показниками має подаватися в кінці кожного місяця.

Після формування і освоєння фінансових коштів на наступних етапах реалізації проекту пріоритетність показників дещо змінюється. До показників першого рангу пріоритетності будуть відноситися ті, що характеризують виконання плану обсягу реалізації, поточних витрат, прибутку як по проекту, так і по підприємству-інвестору. Їх значення контролюються кожного кварталу. До другого рангу пріоритетності відносяться показники, що відображають формування активів та ефективності інвестиційного проекту. Спостереження цих груп показників пропонується проводити в кінці кожного року дії інвестиційного проекту.

Складання звітності по відповідних розділах показників із встановленою періодичністю та згідно з розробленою запропонованою формою дасть змогу інвестору своєчасно вживати необхідних заходів залежно від ситуації, що склалася за відповідний період.

5. Встановлення розмірів відхилень фактичних результатів показників, що контролюються, від встановлених стандартів.

Процес реалізації інвестиційних рішень завжди пов'язаний із невизначеністю результатів. Вплив непередбачених змін умов зовнішнього та внутрішнього середовища і підприємства-інвестора, і придбаного підприємства відбивається на фактичних розмірах підконтрольних показників. Унаслідок цього фактичні розміри можуть відхилитися від запланованих як у бік перевищення, так і в бік зниження. Відхилення від встановлених стандартів обов'язково фіксується на момент подання звітності по встановлених показниках і розраховується як в абсолютних, так і у відносних величинах.

Перевищення фактичних результатів над встановленими стандартами відображає додатне відхилення. Якщо відхилення за тими підконтрольними показниками, збільшення яких є позитивним явищем, відносяться до цієї групи, то інвестор може зробити висновок, що процес реалізації інвестиційного рішення відбувається в заданому руслі і втручатися в його проходження не потрібно. За показниками, що характеризують виконання плану поточних витрат та приведену окупність, додатне відхилення свідчить про негативну тенденцію, а від'ємне – навпаки.

Від'ємне відхилення за показниками, які є об'єктом спостереження, свідчить про те, що фактичне їх значення нижче за нормативне. Від'ємне відхилення може бути двох типів: «допустиме» від'ємне відхилення; «критичне» від'ємне відхилення. Для проведення такого розподілу підприємство-інвестор визначає критерій «критичного» відхилення, який диференціюється по контрольних періодах. Як «критичне» відхилення за показниками з декадним і місячним періодом спостереження може бути прийнято відхилення у розмірі 20 % і більше; за показниками з періодом спостереження раз у квартал – 10 % і більше; за показниками з річним контрольним періодом – 5 % і більше.

6. Виявлення основних причин відхилення фактичних результатів підконтрольних показників від встановлених стандартів.

Відхилення зі знаком «-» для інвестора є сигналом до відповідних дій. В першу чергу, проводиться детальний аналіз ситуації по кожному показнику з критичним відхиленням. Встановлюються причини, що сприяли такому становищу.

Причини негативної тенденції розподіляються на дві групи:

1) причини, що залежать від діяльності безпосередньо підприємства-інвестора та придбаного ЦМК;

2) причини, що не залежать від діяльності підприємства-інвестора і його об'єкта купівлі.

Першу групу причин, в свою чергу, теж можна розділити на:

– ті, що пов'язані з прийняттям інвестиційного рішення (неповна обґрунтованість бізнес-плану інвестиційного проекту; неправильні розрахунки і відповідно завищені стандарти; невраховані всі фактори під час вибору об'єкта купівлі та ін.);

– ті, що пов'язані з реалізацією інвестиційного рішення (неправильно розраховані фактичні показники; циклічність діяльності або зміна стадії життєвого циклу підприємства-інвестора та підприємства-об'єкта купівлі тощо).

По кожній підгрупі внутрішніх причин визначають відповідальних осіб, які повинні розробити план заходів, що допоможуть знизити або ліквідувати негативний вплив.

З метою автоматизації роботи, що пов'язана з процесом моніторингу реалізації інвестиційного рішення, можливе застосування табличного процесора Excel 7.0. Програмний комплекс повинен забезпечувати взаємозв'язок між інформативними, узагальнюючими (аналітичними) та звітними показниками за допомогою міжтабличних зв'язків, що автоматизують необхідні розрахунки. Крім автоматизації розрахунків, програмний комплекс може містити систему діагностики та систему «штучного інтелекту», що допомагає інвестору при аналізі отриманих показників та формуванні пропозицій щодо усунення негативних тенденцій.

Діагностика показників ґрунтується на встановлених відхиленнях фактичного їх значення від планового або нормативного, а також на визначених критеріях «критичного» відхилення.

Висновки. Узагальнюючи, потрібно зазначити, що запропонована для розробки система моніторингу реалізації інвестиційних рішень щодо придбання підприємств як ЦМК повинна сприяти досягненню цілей, що поставлені інвестором, і в разі їх зміни відповідно піддаватися корегуванню. Система моніторингу також повинна бути гнучкою до змін зовнішнього і внутрішнього середовища. Тобто своєчасне врахування внутрішніх і зовнішніх факторів підвищує ефективність реалізації інвестиційних рішень по комплексних проектах.

Список використаної літератури

1. Бланк И. А. Основы инвестиционного менеджмента / И. А. Бланк. – Т. 1. – К. : Эльга-Н, Ника-Центр, 2001.
2. Гончаров А. Б. Инвестування : навч. посіб. / А. Б. Гончаров. – Х. : Видавничий Дім «ІНЖЕК», 2003. – 336 с.
3. Данилочкина Н. Контроллинг инвестиционных проектов [Электронный ресурс] / Н. Данилочкина // Управляем предприятием. – 2011. – № 6. – Режим доступа до журналу : <http://consulting.1c.ru/journal-article.jsp?id=193>.
4. Контроллинг / [Карминский А. М., Фалько С. Г., Жеваго А. А., Иванова Н. Ю.]. – М. : Финансы и статистика, 2006. – 230 с.
5. Колосов А. А. Мониторинг реализации инвестиционных проектов / А. А. Колосов // Бизнес-информ. – 1998. – № 12. – С. 28.

Стаття надійшла до редакції 27.04.2013.

Відомості про автора

Т. П. Басюк, кандидат економічних наук, доцент, Національний університет харчових технологій.